

Sadik Mehmeti, Arkivi i Kosovės-Prishtinē

"SHERH RAHATI ĄL-ķULUB" E PIR MUHAMED EFENDIUT NGA PRISHTINA - NJĒ VEPĒR/DORĒSHKRIM UNIKAT NĒ ARKIVIN E KOSOVĒS

Nē Arkivin e Kosovės, pĒrveķ njē numri relativisht tē madh tē dokumenteve tē rēndēsishme nē gjuhēt orientale, ruhēt edhe fondi i dorēshkrimeve orientale. Ky fond aktualisht disponon me 99 vepra tē plota tē pabotuara, me gjuhē bazē arabishten, turqishten ose persishten. Kēto dorēshķrime qē ruan Arkivi i Kosovės, pĒrbējnē njē fond antikuar dhe pĒr hir tē respektimit tē vlerēs qē paraqesin kēto dorēshķrime, do tē ishte mē e drejtē, siķ do tē thoshte studiuesi dr. Shaban Sinani. tē quheshin "*libra/vepra tē mbetura nē dorēshķrim*"¹, sepse, pĒrveķ tē tjerash, tri prej tyre janē dorēshķrime unike dhe pasurojnē listēn botērore tē dorēshkrimeve orientale.

Njē nga ato tri dorēshķrime unike qē ruan Arkivi i Kosovės, ēshtē edhe vepra شرح راحت القلوب "*Sherh Rahati āl-ķulub*" - "*Komentim (i veprēs) Rahatil-ķulub (Qetēsia e Zemrēs)*" e autorit nga Prishtina, Pir Muhammed bin mevlana Mustafa ibn mevlana Halil ibn mevlana el-Haxhi Aliu. Kētē vepĒr po e paraqesim nē vazhdim, sē bashku me shēnimet qē gjenden *para, pranē* dhe *pas* tekstit tē kēsaj veprē dhe me pĒrshkrimin formal - ekstenziv tē dorēshķrimit, sepse, kujtojmē, kēto shēnime ofrojnē informacione shumē interesante, edhe pse disa nga ato shēnime nuk korrespondojnē gjithmonē me kohēn dhe hapēsirēn kur ēshtē shkruar a kopjuar vepra. Po i japim kēto tē dhēna edhe pĒr faktin se ky dorēshķrim:

- ēshtē unikat;
- ēshtē i shkruar nga njē prej dijetarēve mē tē mēdhenjē tē Prishtinēs tē shek. XVI;
- ēshtē i kopjuar nga njē prej dijetarēve dhe personaliteteve tona tē shquara tē asaj kohe
- ēshtē i vjetĒr afro 450 vjet:

¹ Dr. Shaban Sinani, *Dorēshķrimet orientale dhe tradita kulturore e ShqipĒrisē*, "Perla", nr. 1- 4, Tiranē, 2001; Po ai, nē fjalēn hyrēse tē katalogut "*Arnavutluk Devlet Arsivleri osmanli yazmalar Katalogu*", Ankara, 2001, fq. 36.

- ka njohur një rrugëtim sa tragjik aq edhe interesant (njësoj sikurse bashkëvendësit e autorit dhe të kopjuesit të tij); dhe
- së bashku me dorëshkrimet e tjera orientale që ruhen në Arkivin e Kosovës dhe gjithandej në Kosovë, përveç të tjerash, për historianët, orientalistët, ekspertët e paleografisë arabe, të kaligrafisë dhe të artit aplikativ, paraqet lëndë hulumtuese të klasit të parë.

Dorëshkrimi "*Sherh Rahati ʿal-ḳulub*" është në gjuhën arabe. Është i shkruar me shkrimin arab "*ta'lik*", të imët, të ngatërruar, dhe jashtëzakonisht të bukur. Ka format 21x14.5 cm. Teksti 13x7.5 cm. Në çdo faqe ka nga 15 rreshta. Letra është e bardhë në të verdhë dhe e lëmuet. Teksti i veprës bazë është i shkruar me ngjyrë të kuqe, sikurse edhe titulli i librit dhe "*unvani*" (ornamenti) jo aq i veçantë në fillim të faqës së parë. Teksti i komentimit është i shkruar me ngjyrë të zezë. I gjithë teksti është i kornizuar me ngjyrë të kuqe. Ka kustodat. Përmbledh, sikurse shkruan në faqen e fundit, 165 fletë (330 faqe). Ka shpjegime në margjina të shkruara me shkronja më të imëta, që, siç thotë komentatori i kësaj vepre, paraqesin shpjegime të disa paqartësive të lëna nga autori i vepër "*Merah ʿal-Ervah*"².

Veprën bazë të gramatikës arabe *مرح الارواح* "*Merah el-Ervah*" e shkroi Ahmed b. 'Ali b. Mes'ud, jetoi në shek. VIII/XIV³. Kurse komentimin e kësaj vepre (dorëshkrimi ynë) në vitin 967/1559 e ka bërë Pir Muhammed bin mevlana Mustafa ibn mevlana Halil ibn mevlana el-Haxhi Aliu nga Prishtina (jetoi në shek. XVI), dhe komentimin e tij e ka titulluar *شرح راحت القلوب* "*Sherh Rahati ʿal-ḳulub*" ose, sipas titujve që janë vënë në faqen 1a dhe 2a, *مرح sherh-i* "*Merah sherh-i*", apo *مرح شرح* "*Sherh-i Merah*". Ky dorëshkrim është vepër unike dhe si i tillë pasuron dhe plotëson katalogët e dorëshkrimeve orientale të përmasave botërore.

Teksti fillon me "*Besmelen*" dhe pas saj:

الحمد لله الذى صرف قلوبنا نحو تحصيل القواعد والمبادئ ... والصلوة والسلام على افضل الرسل اكمل الانام ... و
على اله و صحبه اجمعين ... اما بعد فيقول هذا العبد المذنب الحقير الجامع لغفون القصور و التقصير پر محمد بن مولانا

² Shih faqen 2 të dorëshkrimit.

³ Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, svezak drugi, Sarajevo, 1979, fq.373; Jozef Blaškovičs, *Arabische, türkische und persische handschriften der Univeristatbibliothek in Bratislava*, Bratislavë, 1961, fq. 244; Mustafa Jahić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i hosanskih rukopisa*, svezak šesti, London- Sarajevo, 1999, fq. 128; Mustafa Jahić, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i hosanskstih rukopisa*, svezak osmi, London - Sarajevo, 2000, fq. 33.

مصطفى حشرهما الله تعالى مع عبده الذين اصطفى البرشتي المعروف با بن مولانا القرعى لما لخصت كتاب مراح
الارواح ... شرحته شرحا بين المراد و يزين الفواد ... في سنة سبع وستين و تسعمية ...

Në faqën 2 autori i komentimit "*Sherh Rahati al-ḳulub*", Pir Muhammed efendiut nga Prishtina, për ata që nuk e dinë se ku gjendet Prishtina dhe si duhet të lexohet drejtë emri i saj, shpjegon se "*emri Prishtina në gjuhën arabe duhet të lexohet پريشتنه*"Pirishtine", dhe është një qytet (kasaba) i njohur në tokat e Rumelisë, afër Tyrbesë së sultanit të tretë (pas Osmanit I dhe Orhanit - S. M.) të Perandorisë Osmane, shehidit Gazi sultan Muradit".

Kopjimi i këtij dorëshkrimi është bërë në ditën e xhuma më 28 të muajit shaban të vitit 969/1561, d. m. th. dy vjet pasi është shkruar komentimi "*Sherh Rahati al-ḳulub*", në vendin e quajtur Sulltan Jajllaḡi, afër Kalasë së Mardinit të Dijarbekrit (Turqi - S. M.), nga dietari dhe kaligrafisti i vërtetë, Ahmed Muhammedi (bazuar në vulën që është vënë në fund të dorëshkrimit në të cilën shkruan: احمد محمد من اولاد بنده "*Ahmed Muhammedi - nga fëmijët e shejhut*").

Kopjuesi, sikurse shkruan ai vetë, gjatë kësaj kohe ka qenë në një udhëtim në Isfendijar, në cilësi të imamit dhe të mësuesit, së bashku me emirin e Rumelisë, Mustafë pasha⁴. Ky udhëtim, shkruan kopjuesi, ishte përcjellë me shumë vështirësi dhe trazira nga rrebet e sultan Bajazidit...

و كنت انا مع امير الامراء مصطفى پاشا مشغولا في خدمته بالامامة و التعليم و كان السفر المذكور مع شدة عظيمه
... و كان الفراغ عن التسويد في ثمان و عشرين من شهر شعبان المعظم في يوم الجمعة في موضع يقال له سلطان
يايلاغي في قرب قلعة ماردین في ديار بكر ...

Në faqen e fundit të dorëshkrimit gjendet edhe një shënim tjetër në gjuhën arabe, shkruar po nga Ahmed Muhamedi (edhe aty është vënë vula e tij), i cili, kujtojmë, tregon se cilat qenë ato vështirësi të atij udhëtimi dhe kush qenë rebeluesit në atë kohë. Atë shënim, me pak shkurtime, e përkthym kështu:

"Shkak i betejës së sipërmendur qe rrebelimi i princ Bajazidit⁵ i biri i sultan Sulejmanit⁶ (...) ndaj vëllait të tij- sultan Selim hanit⁷. Kjo përleshje ndodhi në

⁴ Lala Mustafë pasha njihet si çlirues i Qipros dhe i Gruzisë. si dhe një prej shkaktarëve kryesor për vrasjen e princ Bajazidit. Me gjerësisht: Joseph von Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, I, Zagreb, 1979, fq. 482 - 484; Dr. Alij Sultan, *Ed-Devle el-Uthmanije*, Dimeshk, 1997, f. 200.

⁵ Princ Bajazidi i biri i sultan Sulejman Kanuniut është njëri prej katër djemve të sultan Sulejman Kanuniut, i cili më 1559 përgatiti një komplot dhe zhvilloi një luftë për pushtet me të vëllanë e tij, princin Selim II. Bajazidi në nëntor 1560 strehohet në Iran tek shah

mejdani e Konjës, ku rrebelët u mposhtën. Më kanë treguar shumë vetë nga ata që ishin me rrebelët" - shkruan kopjuesi - "se një pluhur i madh pati filluar të ngrihej nga tyrbeja e (...) Mevlana Hundavendiqarit⁸ dhe ky pluhur kishte përfshirë grupin e rrebelëve, kurse zemrat e tyre i kishte kapluar paniku dhe, me ndihmën e Allahut, ata qenë mposhtur. Kur lajmi kishte arritur tek sulltani i drejtë (sulltan Sylejmani I. - S. M.) se rrebelet ishin zmbrapësuar, - ndërsa ylematë kishin dhënë fetvanë dhe kishin lejuar që rrebelët të luftoheshin, - sulltani (Sylejmani I - S. M.) emëroi djalin e tij sulltan Selimin udhëheqës të ushtrisë që do t'i ndiqte ata. Rrebelët ndërkaq, duke parë se nuk kishin mundësi e as forcë që të përlesheshin me këtë ushtri, ndërruan taktikë - ishin larguar nga vendi i rrebelimit dhe kishin shkuar të strehoheshin (të gjenin mbështetje) tek kryetari i të këqinjëve, te armiku i imamëve të drejtë, te i keqi i të këqinjëve, shah Tahmasb shah Ismaili⁹. Kur kishin arritur atje, e kishin lartësuar e lavdëruar atë, por ai kishte arrestuar sulltan Bajazidin së bashku me të katër bijtë e tij, ndërsa parinë e ushtrisë ia kishte mbytur, përveç disave". - përfundon shënimi.

Kjo kopje e dorëshkrimit, në të vërtetë, është kopja e dytë e veprës unicate "Sherh Rahati ül-kulub" pas asaj të parës - autograf të shkruar nga Pir Muhammed efendiu, sepse në fund të dorëshkrimit tonë, autori Pir Muhamed efendiu, shkruan: "Këtë ekzemplarë e kam krahasuar me ekzemplarimin tim, të cilin e pata shkruar për herë të parë në muajin rebi el-ahir të vitit 969/1561, në Kasabanë e Prishtinës - autori i kësaj vepre, Pir Muhammedi". - përfundon shënimi.

Këtu është vënë edhe vula e autorit Pir Muhamed efendiut, me të cilën vërtetohet se ky dorëshkrim është lënë vakëf.

قد قبلت هذه النسخة بنسختي التي سودها أولا في شهر ربيع الآخر من شهر سنة تسع و ستين و تسعماء في قصة
پرشته حمیه . و انا الفقير مؤلف هذا الكتاب پر محمد الوقوفي ...

Me sa shihet nga ekzeplari në shqyrtim, ky dorëshkrimi është lënë vakëf, siç thuhet, me dorë të vetë nga Pir Muhamedi, dhe si autor që ishte, ai i pati vënë edhe disa kushte.

Në faqën 2a gjendet shënimi në të cilin shkruan: "Këtë dorëshkrim e lash vakëf (e vakëfnova) për hir të Allahut të Madhërishëm dhe këtë ia dorëzova atij që është i

Tahmasbi, ndërsa mbytet po nga ky shah më 25 shtator 1561. Më gjerësisht shih: *Halil Inalshik, Perandoria Osmane*, Shkup. 1995, fq. 303 (përktheu Hamdi Iljazi).

⁶ Sulltan Sylejmani I Kanuniu sundoi ndërmjet viteve 1520 – 1566.

⁷ Sulltan Selim Hani II, sundoi ndërmjet viteve 1566 - 1574.

⁸ Titull i sulltan Muradit I, sundoi ndërmjet viteve 1361 - 1389.

⁹ Mbreti i Iranit Shah Tahmasb shah Ismaili, sundoi ndërmjet viteve 1524 – 1576.

kaktuar në pozitën e muteveliut (mbikqyrësit) për ta ruajtur dhe për t'ia dhënë kujtudo që dëshiron ta kopjoj a të ketë ndonjë interes nga ky. Kështu që (ky dorëshkrim) të ruhet nga humbja dhe nga keqpërdorimi. Muteveliu i sipërpërmendur është shumë i nderuari, shumë i respektuari dhe i shumë çmuari mevlana Husamuddin el-Levhi, e shpëtoftë Allahu i Madhërishtëm. Unë (po ashtu) vuna kusht që ky ekzemplarë i çmuar të mos dalë jashtë qytetit të Prishtinës dhe asnjë i interesuar të mos pengohet nga kopjimi dhe shfrytëzimi i këtij dorëshkrimi. Por, *"kush hënë ndryshimin e tij pasi që ta ketë dëgjuar atë, mëkati për të u takon atyre që e ndryshojnë. Allahu është më i miri ruajtës dhe Ai është më i mëshirshmi i mëshiruesve"*¹⁰. Ndërkaq, pas largimit (të vdekjes - S. M.) të muteveliut të sipërpërmendur nga shtëpitë e Prishtinës, mbikëqyrja e këtij dorëshkrimi i mbetet - i takon atij që do të jetë imam në Xhaminë e Vjetër¹¹, që gjendet në këtë vend. Kurse unë, muteveliu ia dhuroj një të tretën e shpërblimeve dhe sevapeve të shpresuara nga ky vakëfimi, dhe, për këtë që them, Allahu është dëshmitarë. Ndodhi kjo në fund të muajit rebi el-ahir të vitit 969/1561, në kasabanë e Prishtinës e ruajtë Allahu i Madhërishtëm nga (të gjitha) llojet e belasë, për hir të më të mirit njeri (Muhammedit a. s.- S. M.).

Dëshmitarë të çështjes: Pir Muhamed Beqir ibn mevlana Omer efendi (ez-ze'im), Ali Beqir b. Mustafa Çelebi (ez-ze'im), Mustafa Çelebi ibn mevlana (el-hatib-el-emin), mevlana Kasim Halife, mevlana Pir Muhamed Çelebi (en-naib), Hasan Çelebi (el-emin) dhe të tjerë. Kjo është e tëra nga unë, e unë jam autori i këtij libri. Pir Muhamed ibn mevlana Mustafa ibn mevlana Halil ibn mevlana el-Haxhi Alij. Allahu i mëshiroftë që të gjithë!" - përfundon shënimi (autograf) i shkruar nga autori i vepërës Pir Muhamed efendi Prishtinasi.

قد وقفت هذه النسخة المباركة ابتغاء لمرضات الله تعالى وسلمتها الى من نصبته متوليا لحفظها ... والمتولى المذكور هو ... مولانا حسام الدين اللوحى ... و شرطت ان لا تخرج هذه النسخة المباركة من قصبة پرشته فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثم على الذين يبدلونه فالله خير حافظا وهو ارحم الراحمين وجرا ذلك في اواخر شهر ربيع الاخر من شهور سنة تسع و ستين و تسعمائة في قصبة پرشته ... و بعد ارتحال المتولى المذكور عن بيوت پرشته فالتولية تكون لمن يكن اماما في الجامع العتيق الواقع في هذه القصبة و ان وهبت للمتولى ثلث ما ارجوا من اجر هذه الوقف و ثوابه والله على ما نقول وكيل... هذا ما صدر مني و انا الفقير مؤلف هذه الكتاب پر محمد ابن مولانا مصطفى ابن مولانا خليل ابن مولانا الحاج على رحمهم الله تعالى...

¹⁰ Aludim në ajetin 181 të kaptinës "El-Bekare".

¹¹ Xhamia e Sulltan Muradit, e cila njihet edhe me emrat: xhamia e Çarshisë, xhamia e Gurit, xhamia e Vogël, Bajazid xhamia. U ndërtua në vitin 792/1398 dhe llogaritet të jetë më e vjetra në Kosovë, për se edhe në dorëshkrim quhet me emrin xhamia e Vjetër.

Në faqën 1/a po ashtu gjendet edhe një shënim tjetër shumë me rëndësi në gjuhën osmane, i shkruar nga një person i mëvonshëm, në të cilin përshkruhen katrahurat dhe itinerari i dorëshkrimit të çmueshëm "*Sherh Rahati ăl-ķulub*", i cili kishte pasur të njëjtin fat, sikurse bashkëvëndësit e autorit dhe të kopjuesit të tij. Në të jepen disa të dhëna të reja për autorin, për librin, për kopjuesin, për Prishtinën dhe popullatën e saj në përgjithësi dhe gjithashtu, vërtetohen të dhënat e sipërsënuara.

Sikurse dihet, gjatë okupimit austriak të Prishtinës (1689 – 1690), popullata qe detyruar të shpërngulej. Dikush nga këta banorë, ndonëse në rrethana të vështira, duke ditur vlerën e këtij dorëshkrimi, qe kujtuar dhe këtë dorëshkrim e pati marrë me vete për në Serez (Greqi), ku qenë vendosur një pjesë e popullatës së Prishtinës. Në Serez, ky dorëshkrim, do të mbetej afro një shekull e gjysmë, derisa një ditë, disa tregtarë të kujdesshëm, dashamirë të librit e ruajtës të trashëgimisë së tyre, dhe, duke njohur kushtin e vakëfnimit që kishte vënë autori i veprës Pir Muhamed efendiu, se "*ky dorëshkrim nuk hënë të nxirret jashtë Prishtinës*", qenë angazhuar dhe këtë veprë unike, më 1260/1844, do t'ia kthejnë qytetit, të cilit, me vendim të autorit dhe të kopjuesit, edhe i takonte.

Aty shkruan: "Autor i veprës "*Sherh Rahati ăl-ķulub*" është Pir Muhamed efendiu, një nga dijetarët më të mëdhenjë të kasabasë së Prishtinës, i cili veprën e shkroi në vitin 967/1559. Këtë veprë gjatë kohës së luftës që zhvillohej ndërmjet Perandorisë Osmane dhe Iranit, në afërsi të kështjellës së Mardinit në krahinën e Dijarbekrit (Anadoll - Turqi - S. M.) e kopjoi personaliteti dhe dijetari i njohur, bashkëkohaniku i Pir Muhamed efendiut dhe pjesëmarrësi në ushtrinë perandorake, Ahmed efendiu, i cili kur qe kthyer në atdheun e tij në Prishtinë, së bashku me autorin, pra në të gjallë të autorit, e krahasoi dhe e korrigjoi kopjen e tij me kopjen e origjinalit që e kishte autori i veprës. Pas krahasimit, Ahmed efendiu ia dhuroi autorit në fjalë këtë kopje, kurse autori (këtë kopje) e la vakëf dhe për muteveli (mbikëqyrës) të saj caktoi imamin e mëhallës së xhamisë së Vogël¹² në Prishtinë, të cilit ia dorëzoi librin, me kusht që libri nuk mund të nxirrej jashtë qytetit të Prishtinës. Mirëpo, gjatë kohës së okupimit të qytetit të Prishtinës nga ushtria austriake (1689 - 1690 - S. M.), shumica e popullsisë¹³ qe shpërngulur në Strumicë dhe në Serez, dhe me vete kishin marrë edhe librin, i cili për një kohë mbeti në

¹² Si shënim nr. 11.

¹³ Popullata normale e Prishtinës, asokohe, sipas raporteve të kohës, kapte shifrën prej 15.000 banorësh, shumica e saj shqiptarë muslimanë. Shumë nga ata për arsye të njohura patën ikur. Më gjerësisht: Noel Malcolm, *Kosova – një histori e shkurtër*, Prishtinë, 1998, f. 151.

Serez. Mirępo, nę vitin 1260/1844 me angazhimin dhe me ndęrmjetęsimin e tregtaręve tę Prishtinęs, ky libęr u rikthye nę Prishtinę. Kurse nę vitin 1277/1860 u doręzua dhe u (ri)vakęfnua nę bibliotekęn e Medresesę (tę Prishtinęs - S. M)". - pęrfundon shęnimi i kętij anonimi.

Nę faqen e brendshme tę kopertinęs sę parę, shkruan "*Kitab munlla Mahmud - Libri i munlla Mahmudit*", qę mund tę jetę me siguri ndonję nga shfrytęzuesit e męvonshęm tę kętij doręshkrimi, ose doręshkrimi mund tę ketę qenę nę pronęsi tę bibliotekęs sę tij.

Nę fund, megjithę tę dhęnat e sipęrpęrmendura pęr autorin e vepręs/doręshkrimit "*Sherh Rahati Ąl-ķulub*", Pir Muhamed efendiun nga Prishtina, dhe megjithę tę dhęnat edhe pęr kopjuesin e saj, Ahmed Muhamedin, mbetet tę bęhen hulumtime tę mętitjeshme pęr t'i njohur mę shumę kęta dijetarę dhe personalitete tę shquar tę Kosovęs tę shek. XVI.

SHERH RAHATI ĄL-ķULUB" OF PIR MUHAMED EFENDI A UNIQUE WORK/MANUSCRIPT IN ARCHIVE OF KOSOVA

Summary

In Archive of Kosova is the fond of the oriental manuscripts (99 manuscripts), in a form as a complete, unprintable creation (work), with bases language Arabic, Turkish and Persian.

Three of these manuscripts are unique, in the middle of them is the work of author from Pristina, Pir Muhammad bin Mevlana Mustafa ibn mevlana Halil ibn mevlana el-Haxhi Ali (lived in the XVI. Century), "*Sherh Rahati Ąl-ķulub*" "*Commentation of Rahati Ąl-ķulub (work Heartsease)*".

This Manuscript is in Arabic language, with size 21x14.5 cm, collects totally 165 sheet (330 pages).

Ahmed Muhamedi, from Pristina duplicated this Manuscript, on 28. Shaban's month in 969/1661 year. The Manuscript has diverse data, which are very important for our Past.

